

GOGA

GIAMBATTISTA
BASILE
ZGODBA
ZGODB

I

PRVI DAN

1

Zgodba o grdobcu²⁵

Prvo razvedrilo prvega dne

Ko Antuona iz Marigliana njegova mati vrže iz hiše, ker je kolovodja vseh tesel, vstopi v službo grdobca, ki ga obdari, kadarkoli si zaželi domov na obisk. Antuona²⁶ vsakokrat ukane krčmar, a nazadnje mu grdobec da gorjačo, ki ga kaznuje za njegovo nevednost, krčmarju naloži pokoro za njegove zvijače in Antuonovi družini prinese bogastvo.

“Kdorkoli je že bil, ki je rekel, da je Sreča slepa, ve še več od mojstra Lanza,²⁷ zato se ga le drži! Sreča namreč prav gotovo udari na slepo, daleč v višave dviguje ljudi, ki se ti jih ne bi zdelo vredno brcniti s polja fižola, in pobije na tla najlepše cvetove človeštva, kot boste slišali.

Govori se, da je v mestu Marigliano²⁸ nekoč živela krepostna ženska po imenu Masella. Poleg neporočenih hčera, šestih prdulj, suhljatih kot fižolovke, je imela tudi sina, ki je imel tako piškave možgane in prazno glavo, da še snežne kepe ni znal vreči. Vlačil se je naokrog in zastonj jedel njen kruh in ni minil dan, da mu ne bi rekla: »Kaj počneš v tej hiši? Preklet naj bo kruh, ki ga ješ! Poberi se, lopov, butec parazitski; daj, vrzi se v kakšno luknjo, zdrahar; spravi se mi izpred oči, kostonježer! Nekdo te je moral zamenjati v zibelki, da sem namesto ljubke debelušne bambole dobila prašiča lazanježerskega.« Na vse to je on samo veselo žvižgal.

Ker ni nič kazalo, da se bo Antuono (tako je bilo sinu ime) kadarkoli odločil narediti kaj koristnega, mu je nekega dne, ki je bil čisto tak kot

vsi drugi, dobro oprala glavo brez mila, vzela je valjar in mu začela prašiti hlače. Antuono se je znašel potisnjen v kot, obkoljen in ujet v trenutku, ko je najmanj pričakoval, in takoj ko se ji je lahko izmuznil, je nabrusil pete in šel tako daleč, da je ob mraku – ko so se v Luninih trgovinah začele prižigati luči – prišel do vznožja tako visoke gore, da se je ruvala z oblaki. Tu, na ogromni korenini topola pred vhodom v jamo, okrašenim s plovci, je sedel grdobec; in o, mamica mila, kako je bil grd!

Bil je to majhen star pritlikavec, suh kot prekla; glavo je imel večjo od buče, bunkasto čelo, zraščene obrvi in škilast pogled; dve konjski nosnici sta spominjali na odtočna kanala in njegova usta so bila velika kot stiskalnica za grozdje, iz njih pa sta rasla dva okla, ki sta segala vse dol do koščic v njegovih stopalih; njegove prsi so bile kosmate, roke je vrtel kot ribiška kolesca, noge je imel obokane kot klet in stopala so bila ploska kot račja. Na kratko, videti je bil kot zli duh, star demon, umazan berač, na las je bil podoben hudobni senci, in Roland²⁹ bi ob njem trepetal od strahu, Skenderberg³⁰ bi se tresel od groze in tudi najbolj izurjenemu rokoborcu bi uplahnil pogum.

A Antuono, ki tudi ob siku frače še trznil ne bi, se je priklonil in rekel: »Dober dan, gospod, kaj bo dobrega? Kako ste? Imate vse, kar potrebujete? Kako daleč je od tu do kraja, kamor sem namenjen?« Ko je grdobec kot strela z jasnega zaslišal te besede, se je začel smejati in ker mu je bilo tele, ki je stalo pred njim, všeč, mu je rekel: »Bi hotel delati zame?« In Antuono je odgovoril: »Koliko hočete na mesec?« Grdobec je rekel: »Ti samo glej, da mi boš častno služil; tako se bova dobro razumela in pred tabo so lepi časi.« Kupčija je bila sklenjena in Antuono je ostal in služil grdobcu, ki ga je tako pital, da mu je hrana gledala iz ušes, delal pa je ravno toliko kot ovce na pašniku. V štirih dneh se je poredil kot Turek, trebuh mu je zrasel kot volu, bil je buden kot petelin in rdeč kot jastog, zelen kot česen, okrogel kot sod in tako zajeten in močan, da je komaj videl preko lastnega nosu.

A nista minili dve leti, ko ga je obilje začelo dolgočasiti, razjedati sta ga začela želja in hrepenenje, da bi šel pokukat v Pascarolo,³¹ in ob vsem tem razmišljanju o ljubem domku se je začel spet sušiti. Grdobec, ki mu je videl naravnost v dušo in ki je po vonju prepoznal, da ima mevlje v riti kot človek, ki se mu slabo godi, ga je poklical k sebi in mu rekel: »Moj dragi Antuono,

vem, da te grize želja, da bi videl svojo družino. Ker te imam rad kot lastne oči, bom zelo vesel, če jo na kratko obiščeš in si privoščiš ta užitek. Vzemi torej tega osla, da si olajšaš potovanje. A pazi, nikoli mu ne reci: ‚Iha, razveži rit!‘, sicer ti bo žal, pri duši mojega deda, da ti bo.«

Antuono je vzel osla, mu zlezal na hrbet in, ne da bi rekel vsaj *Na svide-nje*, odpeketal. A še preden je prepotoval sto metrov, je zlezal z osla in mu začel govoriti: »Iha, razveži rit!« Komaj je odprl usta, je žival začela srati bisere, rubine, smaragde, safirje in diamante in vsak je bil velik kot oreh. S široko zevajočimi usti je Antuono strmel v to izjemno delovanje črevesja, v to čudovito drisko in bogato grižo malega osla, in z velikim veseljem je napolnil sedelno torbo z dragulji. Nato se je povzpел nazaj in gnal osla, dokler ni prišel do krčme, kjer je razjahal in krčmarju takoj rekel: »Priveži tega osla k jaslim in dobro ga nahrani, a pazi, da ne boš rekel: ‚Iha, razveži rit!‘, sicer ti bo žal. In shrani tele moje stvarčice nekam na varno.«

Ko je zaslišal nenavadno prošnjo in zagledal dragulje neprecenljive vrednosti, je krčmarja – pristaniško ribo,³² mojstra svojega posla, veččega kisline in talilnega lonca³³ – začelo zanimati, kaj te besede pomenijo. Ko je torej nahranil Antuona in ga nalil s pijačo, do koder je šlo, ga je stlačil med slamnjačo in debelo odejo, in takoj ko je opazil, da se gostu zapirajo oči in da smrči kot navit, je stekel v hlev in rekel oslu: »Iha, razveži rit.« Ko je zaslišal blagodejne besede, je osel opravil običajni postopek, iz črev mu je brizgnil potok zlatega dreka in draguljev. Krčmar je videl dragocene iztrebke in se je odločil zamenjati osla ter ukaniti bebca Antuona, saj je presodil, da takšnega debelega prašiča, telebana, makaronarja, butlja, ovco in naivneža, kakršen mu je padel v roke, ne bo težko preslepiti, ogoljufati, pretentati, ukaniti, oslepariti, prevarati in zмести ter mu prodati kresnic za lanterne.

In ko se je tako naslednjega jutra zbudil – ko je šla Avrora izprazniti nočno posodo svojega starega,³⁴ polno rdečega žolčnega peska, na okno Orienta – si je Antuono pomel oči, se pol ure pretegoval in po dvogovoru med šestdesetimi zehljaji in ravno toliko prdci poklical krčmarja ter mu rekel: »Pridi sem, tovariš: dobri računi botrujejo dolgim prijateljstvom; ostaniva si draga in naj se najini denarnici spopadeta; spiši mi račun in

jaz ti bom plačal.« In ko je bilo toliko naračunano za kruh, toliko za vino, ta vsota za juho, tista za meso, pet za hlev, deset za posteljo in petnajst za krčmarjevo zdravje, je odštél novce. Nato je vzel lažnega osla, skupaj z vrečo plovcev namesto draguljev, in oddirjal v smeri domače vasi. Še preden je stopil čez prag, je že kričal, kot bi ga ožgale koprive: »Hitro, mamica, hitro, bogati smo! Vzemi prte iz omare, razgrni rjuhe, razprostri odeje, prinašam ti težke zaklade.«

Presrečna je njegova mati odprla skrinjo, v kateri so bile spravljene bale za njene neporočene hčere, in potegnila ven tako fine rjuhe, da so lebdele v zraku, sveže oprane prte in čudovite odeje, ter jih lepo razprostrla po tleh. Antuono je nanje postavil osla in začel ponavljati: »Iha, razveži rit.« A naj je še tako vzklikal, se osel za njegove besede ni zmenil nič bolj, kot bi se za zven lire.³⁵ Kljub temu je Antuono, potem ko je besede trikrat ali štirikrat ponovil, a niso hasnile nič bolj, kot če bi jih metal v veter, pograbil dolgo palico in začel gajžlati ubogo živinče, mlatil ga je, ga mikastil in ga tako obilno zasoval z udarci, da je uboga žival izgubila nadzor tam spodaj in se lepo rumeno posrala na belo platno. Ko je videla tako osvobojene iztrebke živali, je uboga Masella, ki je že stavila svoje upe v izgradnjo bogate prihodnosti in ki se je zdaj znašla s temelji, od katerih ji je zaudarjala cela hiša, pograbila kol in, ne da bi mu dala čas pokazati še plovce, tako nagarbala Antuona, da jo je v trenutku pobrisal nazaj h grdobcu.

Grdobec je videl prihajati Antuona, bolj v drncu kot v koraku, in ker je vedel, kaj se je zgodilo, saj je imel čudežne moči, ga je pošteno nadrl, ker se je pustil ukaniti krčmarju, ozmerjal ga je s pridaničem, mamica-mila-kakšnim-teletom, pišmevuhom, šakalom, idiotom, ničvrednežem, slamoglavcem, kostanjepivcem, preprostežem, zarukancem in butcem, ki si je v zameno za dobro podmazanega osla dovolil podtakniti žival sumljivega porekla. Antuono je pogoltnil to zdravilo in prisegel, da nikoli in nikdar več ne bo dovolil, da bi ga živ človek pretental in se delal norca iz njega.

A še preden je minilo eno leto, se ga je lotil enak glavobol in spet je zakoprnel po tem, da bi videl svoje. Grdobec, ki je imel grd obraz, a prijazno srce, mu ni dal le dovoljenja za odhod, ampak še lep namizni prt in mu rekel: »Odnese to svoji materi, a pazi, da ne boš počel oslarij kot s tistim

oslom, in dokler ne prideš domov, ne reci ne: ‚Prt, razgrni se!‘ ne: ‚Prt, zloži se!‘, ker če se boš spet spravil v težave, bo šlo tokrat na tvoj račun. Pojdi zdaj, z najboljšimi željami, in kmalu se vrni.« In Antuono je šel, a ni še bil daleč od jame, ko je že položil prt na tla in hitro rekel: »Prt, razgrni se!« In ko se je razgrnil, glej, o glej! Kakšna lepota, kakšno veličastje in prefinjenost! Ko je to videl, je Antuono nemudoma rekel: »Prt, zloži se!« in ko je bilo vse spet pospravljeno, jo je s hitrim korakom ubral v smeri iste krčme kot prejšnjič, kjer je, potem ko je vstopil, rekel krčmarju: »Na, spravi tale prt in glej, da ne boš rekel: ‚Prt, razgrni se!‘ ali ‚Prt, zloži se!‘« Krčmar, trikrat žgani falot, je rekel: »Meni ga lahko zaupaš.« Ko je Antuona napokal s hrano in ga napil kot opico, ga je poslal v posteljo, vzel je prt in rekel: »Prt, razgrni se!« In ko se je razgrnil, je prt vzbrstel v takšnih dragocenostih, da jih je bilo čudo gledati. Potem je krčmar poiskal še en prt, podoben prvemu, in ko se je Antuono zbudil, mu ga je podtaknil. Antuono se je pobral in prišel do materinega doma, rekoč: »Zdaj bomo prav res brcnili revščino čez prag; zdaj imamo zdravilo za naše cape, cunje in zaplate!«

S temi besedami je položil prt na tla in rekel: »Prt, razgrni se!« A tudi če bi te besede ponavljal do naslednjega dne, ne bi ničesar obrodile; prt ni dal od sebe ne drobtinice ne slamice. Ko je videl, da iz vsega skupaj ne bo nič, je rekel materi: »Naj me koklja brcne, krčmar me je spet naplahtal! A glej: midva sva dva! Bolje zanj, da se ne bi nikoli izlegel! Bolje zanj, da bi padel pod kolo voza! Naj mi zgnije najboljši kos pohištva, če ga ne zdrobim v prah, ko se spet ustavim v tisti krčmi, in če mi ne vrne draguljev in ukradenega osla!« Ko je slišala to najnovejšo neumnost, je začela Antuonova mati bruhati ogenj in mu je rekla: »Nehaj že s tem, prekleti sin! Spravi se mi izpred oči; želodec se mi obrača, ne morem te več gledati; kila mi zateka in golša mi raste, ko se mi motaš pod nogami! Zato se hitro poberi in boj se te hiše kot ognja, ker te bom stresla s sebe in se delala, da te nisem nikoli iztisnila iz svojega trebuha!«

Ubogi Antuono je videl strelo in ni hotel čakati na grom; kot bi ukradel sveže oprano žehto, je sklonil glavo in nabrusil pete ter jo pobrisal proti grdobčevemu domu. Ko ga je grdobec videl prihajati z brezvoljnimi korakom in pobitega kot le kaj, se ga je še enkrat usmilil, rekoč: »Ne vem,

kaj mi preprečuje, da ti ne izprašim hlač, ti pezdontar, prdoust, usrano grlo, kurja rit, trara trobentač iz Vicarie!³⁶ Javno razglašaj vsako zasebno zadevo, skozlaš, karkoli imaš v želodcu, še zrna čičerike ne zmoreš obdržati zase! Če bi v krčmi držal gofljo, se ti nič od tega ne bi zgodilo, ker pa ti jezik teče kot mlin, si v prah zdobil srečo, ki ti jo je namenila tale roka!«

Ubogi Antuono je stisnil rep med noge in poslušal pridigo do konca. V grdobčevi službi je ostal brez spodrsaljaja naslednja tri leta in o domu je razmišljal toliko kot o tem, da bi postal grof. Pa vendar se je po vsem tem času vročica povrnila in spet se ga je polotila želja, da bi videl domače. Zato je prosil grdobca, naj mu pusti iti, ta pa je bil srečen, da se bo znebil take nadloge in ga je pustil, da gre, dal mu je lepo izrezljano gorjačo in mu rekel: »V spomin name vzemi to gorjačo, a pazi, da ne boš rekel: ‚Gor, gorjača!‘ ali ‚Dol, gorjača!‘; nobenega opravka več nočem imeti s tabo.« Antuono je vzel gorjačo in rekel: »Daj no, zdaj pa že vem, koliko parov so trije voli! Nisem več pobič in kdor misli, da bo lahko ogoljufal Antuona, naj se pod nosom obriše!« Na to je grdobec odgovoril: »Mojstrova hvala se skriva v njegovem delu; ženske govorijo in moški naredijo. Počakajmo, pa bomo videli. Slišal si me, saj nisi gluhi: kdor je posvarjen, je že napol rešen.«

Medtem ko je grdobec nadaljeval svoj govor, se je Antuono izmuznil proti domu; še preden je bil poldrugi kilometer oddaljen od bajte, je rekel: »Gor, gorjača!« A to niso bile navadne besede, bil je magični izrek. Kot bi imela v sebi majhnega vražička,³⁷ je gorjača začela obdelovati ubogega Antuona po ramenih, da je bilo, kot bi udarci deževali z jasnega neba in vsak zamah je napovedoval naslednjega. Ko je začelo tako udrihati in padati po njem kot po kosu maroškega usnja, je nesrečni možakar takoj rekel: »Dol, gorjača!« in gorjača je prenehala pisati kontrapunkt na notno črtovje njegovega hrbta.³⁸ Po tej lekciji je rekel: »Naj ohromi tisti, ki beži, pri moji veri, tokrat mi bo uspelo! Nocoj bo imel nekdo slab večer!« To rekoč je prišel v že znano krčmo, kjer je doživel nadvse topel sprejem, saj so dobro vedeli, česa se gre nadejati od prišleka. Takoj ko je vstopil, je Antuono rekel krčmarju: »Na, spravi mi tole gorjačo, a pazi, da ne boš rekel: ‚Gor, gorjača!‘, sicer se spraviš v nevarnost! Dobro me poslušaj: da se ne bi še kdaj delal norca iz Antuona, tega ne bom več prenašal; tokrat si bom sam postlal.«

Krčmar, ves vesel zaradi tretjega srečnega naključja, je poskrbel, da se je Antuono napokal do škrig in videl dno vrča, in takoj ko ga je odpravil na majhno ležišče, je odvihral po gorjačo, še ženo je poklical na veselico in rekel: »Gor, gorjača!« Gorjača je začela bunkati kožo na njenih telesih, in *bum!* tukaj in *tresk!* tam je prihajalo kot nevihta, ki po vsakem zatišju spet udari. Ko sta krčmar in njegova žena ugotovila, kako borno in slabo sta zaščitena, sta začela bežati, a jima je tista reč sledila; zbudila sta Antuona in ga moledovala za usmiljenje. Ko je videl, da gre vse po načrtih, da padajo makaroni v sir in brokoli v mast, je rekel: »Ni druge: umrla bosta pod udarci te gorjače, če mi ne vrneta mojih stvari!«

Krčmar, ki ga je gorjača mlatila kot psa, je zakričal: »Vzemi vse, kar imam, samo spravi mi to rogovilo s hrbta!« Da bi prepričal Antuona, je prinesel, kar mu je sunil. Ko je bilo spet v njegovih rokah vse, kar je bilo njegovega, je Antuono rekel: »Dol, gorjača!« in gorjača se je prihulila v kot sobe. Nato je pobral osla in druge stvari in se odpravil proti materini hiši, kjer je, potem ko je opravil kraljevski preizkus z oslovsko ritjo in temeljit test z namiznim prtom, spravlil skupaj lepo zalogo denarja, poročil sestre in poskrbel, da je njegova mati obogatela. Tako je dokazal, da drži pregovor: *Blagor ubogim na duhu, kajti njih je nebeško kraljestvo.*”³⁹